

SCIENCE
PROBLEMS.UZ

ISSN 2181-1342

Actual problems of social and humanitarian sciences
Актуальные проблемы социальных и гуманитарных наук

Ijtimoiy-gumanitar fanlarning dolzarb muammolari

2-maxsus
son (6-jild)

2026

SCIENCEPROBLEMS.UZ

**IJTIMOIIY-GUMANITAR FANLARNING
DOLZARB MUAMMOLARI**

№ S/2 (6) – 2025

**АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО-
ГУМАНИТАРНЫХ НАУК**

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

TOSHKENT-2026

BOSH MUHARRIR:

Isanova Feruza Tulqinovna

TAHRIR HAY'ATI:

07.00.00- TARIX FANLARI:

Yuldashev Anvar Ergashevich – tarix fanlari doktori, siyosiy fanlar nomzodi, professor;

Mavlanov Uktam Maxmasabirovich – tarix fanlari doktori, professor;

Xazratkulov Abror – tarix fanlari doktori, dotsent;

Tursunov Ravshan Normuratovich – tarix fanlari doktori;

Xolikulov Axmadjon Boymahmatovich – tarix fanlari doktori;

Gabrielyan Sofya Ivanovna – tarix fanlari doktori, dotsent;

Saidov Sarvar Atabullo o'g'li – katta ilmiy xodim, Imom Termiziy xalqaro ilmiy-tadqiqot markazi, ilmiy tadqiqotlar bo'limi.

08.00.00- IQTISODIYOT FANLARI:

Karlibayeva Raya Xojabayevna – iqtisodiyot fanlari doktori, professor;

Nasirxodjayeva Dilafruz Sabitxanovna – iqtisodiyot fanlari doktori, professor;

Ostonokulov Azamat Abdukarimovich – iqtisodiyot fanlari doktori, professor;

Arabov Nurali Uralovich – iqtisodiyot fanlari doktori, professor;

Xudoyqulov Sadirdin Karimovich – iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent;

Azizov Sherzod O'ktamovich – iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent;

Xojayev Azizxon Saidaloxonovich – iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent

Xolov Aktam Xatamovich – iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent;

Shadiyeva Dildora Xamidovna – iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent v.b.;

Shakarov Qulmat Ashirovich – iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent.;

Jabborova Charos Aminovna - iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD).

09.00.00- FALSAFA FANLARI:

Hakimov Nazar Hakimovich – falsafa fanlari doktori, professor;

Yaxshilikov Jo'raboy – falsafa fanlari doktori, professor;

G'aybullayev Otabek Muhammadiyevich – falsafa fanlari doktori, professor;

Saidova Kamola Uskanbayevna – falsafa fanlari doktori;

Hoshimxonov Mo'min – falsafa fanlari doktori, dotsent;

O'roqova Oysuluv Jamoliddinovna – falsafa fanlari doktori, dotsent;

Nosirxodjayeva Gulnora Abdukaxxarovna – falsafa fanlari nomzodi, dotsent;

Turdiyev Bexruz Sobirovich – falsafa fanlari doktori (DSc), Professor.

10.00.00- FILOLOGIYA FANLARI:

Axmedov Oybek Saporbayevich – filologiya fanlari doktori, professor;

Ko'chimov Shuxrat Norqizilovich – filologiya fanlari doktori, dotsent;

Hasanov Shavkat Ahadovich – filologiya fanlari doktori, professor;

Baxronova Dilrabo Keldiyorovna – filologiya fanlari doktori, professor;

Mirsanov G'aybullo Qulmurodovich – filologiya fanlari doktori, professor;

Salaxutdinova Musharraf Isamutdinovna – filologiya fanlari nomzodi, dotsent;

Kuchkarov Raxman Urmanovich – filologiya fanlari nomzodi, dotsent v/b;

Yunusov Mansur Abdullayevich – filologiya fanlari nomzodi;

Saidov Ulugbek Aripovich – filologiya fanlari nomzodi, dotsent;

Qodirova Muqaddas Tog'ayevna - filologiya fanlari nomzodi, dotsent.

12.00.00- YURIDIK FANLAR:

Axmedshayeva Mavlyuda Axatovna – yuridik fanlar doktori, professor;

Muxitdinova Firyuza Abdurashidovna – yuridik fanlar doktori, professor;

Esanova Zamira Normurotovna – yuridik fanlar doktori, professor, O'zbekiston Respublikasida xizmat ko'rsatgan yurist;

Hamroqulov Bahodir Mamasharifovich – yuridik fanlar doktori, professor v.b.,;

Zulfiqorov Sherzod Xurramovich – yuridik fanlar doktori, professor;

Xayitov Xushvaqt Saparbayevich – yuridik fanlar doktori, professor;

Asadov Shavkat G'aybullayevich – yuridik fanlar doktori, dotsent;

Ergashev Ikrom Abdurasulovich – yuridik fanlari doktori, professor;

Utemuratov Maxmut Ajimuratovich – yuridik fanlar nomzodi, professor;

Saydullayev Shaxzod Alixanovich – yuridik fanlar nomzodi, professor;

Hakimov Komil Baxtiyarovich – yuridik fanlar doktori, dotsent;

Yusupov Sardorbek Baxodirovich – yuridik fanlar doktori, professor;

Amirov Zafar Aktamovich – yuridik fanlar doktori (PhD);

Jo'rayev Sherzod Yuldashevich – yuridik fanlar nomzodi, dotsent;

Babadjanov Atabek Davronbekovich – yuridik fanlar nomzodi, professor;

Normatov Bekzod Akrom o'g'li — yuridik fanlar bo'yicha falsafa doktori;

Rahmatov Elyor Jumaboyevich — yuridik fanlar nomzodi;

13.00.00- PEDAGOGIKA FANLARI:

Xashimova Dildarxon Urinboyevna – pedagogika fanlari doktori, professor;

Ibragimova Gulnora Xavazmatovna – pedagogika fanlari doktori, professor;

Zakirova Feruza Maxmudovna – pedagogika fanlari doktori;

Kayumova Nasiba Ashurovna – pedagogika fanlari doktori, professor;

Taylanova Shoxida Zayniyevna – pedagogika fanlari

doktori, dotsent;

Jumaniyozova Muhayyo Tojiyevna – pedagogika fanlari doktori, dotsent;

Ibraximov Sanjar Urunbayevich – pedagogika fanlari doktori;

Javliyeva Shaxnoza Baxodirovna – pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD);

Bobomurotova Latofat Elmurodovna — pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD).

19.00.00- PSIXOLOGIYA FANLARI:

Karimova Vasila Mamanosirovna – psixologiya fanlari doktori, professor, Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti;

Hayitov Oybek Eshboyevich – Jismoniy tarbiya va sport bo'yicha mutaxassislarni qayta tayyorlash va malakasini oshirish instituti, psixologiya fanlari doktori, professor

Umarova Navbahor Shokirovna– psixologiya fanlari doktori, dotsent, Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti, Amaliy psixologiyasi kafedrasini mudiri;

Atabayeva Nargis Batirovna – psixologiya fanlari doktori, dotsent;

Shamshetova Anjim Karamaddinovna – psixologiya fanlari doktori, dotsent;

Qodirov Obid Safarovich – psixologiya fanlari doktori (PhD).

22.00.00- SOTSIOLOGIYA FANLARI:

Latipova Nodira Muxtarjanovna – sotsiologiya fanlari doktori, professor, O'zbekiston milliy universiteti kafedra mudiri;

Seitov Azamat Po'latovich – sotsiologiya fanlari doktori, professor, O'zbekiston milliy universiteti;

Sodiqova Shohida Marxaboyevna – sotsiologiya fanlari doktori, professor, O'zbekiston xalqaro islom akademiyasi.

23.00.00- SIYOSIY FANLAR

Nazarov Nasriddin Ataqulovich –siyosiy fanlar doktori, falsafa fanlari doktori, professor, Toshkent arxitektura qurilish instituti;

Bo'tayev Usmonjon Xayrullayevich –siyosiy fanlar doktori, dotsent, O'zbekiston milliy universiteti kafedra mudiri.

OAK Ro'yxati

Mazkur jurnal Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Oliy attestatsiya komissiyasi Rayosatining 2022-yil 30-noyabrdagi 327/5-son qarori bilan tarix, iqtisodiyot, falsafa, filologiya, yuridik va pedagogika fanlari bo'yicha ilmiy darajalar yuzasidan dissertatsiyalar asosiy natijalarini chop etish tavsiya etilgan ilmiy nashrlar ro'yxatiga kiritilgan.

“Ijtimoiy-gumanitar fanlarning dolzarb muammolari” elektron jurnali 2020-yil 6-avgust kuni 1368-sonli guvohnoma bilan davlat ro'yxatiga olingan.

Muassis: “SCIENCEPROBLEMS TEAM” mas'uliyati cheklangan jamiyati

Tahririyat manzili:

100070. Toshkent shahri, Yakkasaroy tumani, Kichik Beshyog'och ko'chasi, 70/10-uy. Elektron manzil:

scienceproblems.uz@gmail.com

Bog'lanish uchun telefon:

(99) 602-09-84 (telegram).

07.00.00 – TARIX FANLARI

Saparbaev Bunyod Khurrambek ogli

KHIVA (KHOREZM) STATE AS AN ACTIVE AGENT:

DIPLOMACY, ECONOMY, AND RUSSIAN INTERACTION, 1806–1825 10-22

Rahmatilloev Nusratillo

BUXORO AMIRLIGI VA QO‘QON XONLIGI O‘RTASIDAGI SIYOSIY

JARAYONLARNING QO‘QON XONLIGI TARIXSHUNOSLIGIDA YORITILISHI..... 23-27

Sattarov Akram Madaminovich

TURKISTON GENERAL-GUBERNATORLIGI AHOLISINING IJTIMOIIY HAYOTI..... 28-33

Джаббаров Юлдуз Джуманиязовна

ВОПРОСЫ ПОВЫШЕНИЯ УРОВНЯ ЮРИДИЧЕСКИХ ЗНАНИЙ СТУДЕНТОВ

В ВЫСШИХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЯХ УЗБЕКИСТАНА 34-38

Boyto‘rayev Sirojiddin Usmon o‘g‘li

SURXONDARYO VILOYATI MUZEYLARI VA TURIZM SALOHIIYATINING

SHAKLLANISHIDA: TERMIZ O‘LKASHUNOSLIK MUZEYINING O‘RNI 39-43

Qobulova Gulzoda Maxsud qizi

O‘RTA ASR MANBALARINI RAQAMLASHTIRISHNING ILMIY ZARURATI

VA KONSEPTUAL ASOSLARI..... 44-49

Qudratillayev Parviz

KONFUTSIYLIK TA‘LIMOTIDA IJTIMOIIY HIMOYA MASALALARI 50-53

08.00.00 – IQTISODIYOT FANLARI

Юлдашева Надира Викторовна

НОВЫЕ ИНСТРУМЕНТЫ ПРЕВЕНТИВНОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ ГОСУДАРСТВЕННЫХ

ЗАКУПОК В УЗБЕКИСТАНА: ИНСТИТУЦИОНАЛЬНЫЕ И ПРАВОВЫЕ НОВАЦИИ 54-63

09.00.00 – FALSAFA FANLARI

Saifnazarov Ismail Saifnazarovich

MAHALLA – O‘ZBEK JAMIYATINING TARIXIIY MEROSI,

MAMLUKAT TINCHLIGI VA RAVNAQINING ASOSIIY POYDEVORI 64-69

G‘ulomov Abdullo

MAHMUD LOMISHIYNING “TAMHID” ASARIDA IMOMAT BORASIDAGI

QARASHLAR TAHLILI..... 70-76

Axmedov Xamdam Alikulovich

XALQARO EKOLOGIK ADOLATNI TA‘MINLASHDA TRANSCHEGARAVIIY MAS‘ULIYAT,

“UMUMIIY VA DIFFERENSIIALLASHGAN JAVOBGARLIK” MUAMMOLARI 77-81

Raxmonov Shohzod Husan o‘g‘li

YOSHLAR AXLOQIIY TAFAKKURI VA MADANIYATINI YUKSALTIRISHDA

NURONIIYLAR TAJRIBASIDAN FOYDALANISHNING AHAMIIYATI..... 82-85

<i>Oripov Shuxratjon Orip o'g'li</i> RAHBAR KADRLAR MA'NAVIY QIYOFASINING IJTIMOIIY-FALSAFIY MODELI.....	86-93
<i>Jomuradov Ikrom Ilxom o'g'li</i> IMMANUEL KANT FALSAFASIDA NOUMENAL ERKINLIK VA FENOMENAL DETERMINIZMNING ANTINOMIK TABIATI: TRANSCENDENTAL KONTEKSTDA TAHLIL	94-98
<i>Safarov Akbar Isoqulovich, Ziyotova Adolat Ergashovna</i> EKOLOGIK MADANIYAT YUKSAKLIGI, HUQUQIY ONG VA TABIAT-JAMIYAT INSONNING UZVIY BOG'LIQLIGI	99-103

10.00.00 – FILOLOGIYA FANLARI

<i>Musayev Akmalbek Ibragimdjaniyovich</i> INGLIZ VA O'ZBEK DIPLOMATIK DISKURSIDA EVFEMIZATSIYA VA YUMSHATISH STRATEGIYALARINING LINGVOPRAGMATIK TAHLILI	104-110
<i>Bazarov Zokir Mehrikulovich</i> A.QODIRIYNING "O'TKAN KUNLAR" ROMANI TARJIMALARIDA LINGVOKULTUROLOGIK KOMPETENSIYA KOMPONENTLARINING IFODALANISHI	111-114
<i>Kuchiyev Malik Abdumannonovich</i> ILOVA QURILMA TARKIBIDAGI FRAZELOGIK BIRLIKLARNING STILISTIK FUNKSIYALARI	115-120
<i>Абдуллаева Парвина Толибжоновна</i> ТЕМПОРАЛЬНЫЙ ОБРАЗ В ИСПАНСКОЙ И УЗБЕКСКОЙ ПАРЕМИОЛОГИИ.....	121-123
<i>Ismoilova Fotima</i> ISAJON SULTONNING "BILGA XOQON" ROMANIDA TO'QIMA OBRAZLARINING BADIIY VAZIFASI	124-129
<i>Eshqulov Sunnat</i> PESHLAVHALARNING TIL XUSUSIYATLARI VA IMLO MUAMMOLARI XUSUSIDA.....	130-134

12.00.00 – YURIDIK FANLAR

<i>Yo'ldoshev Azizjon Ergash o'g'li</i> OMMAVIY ISHTIROK DARAJALARINI ANIQLASHNING AYRIM HUQUQIY MASALALARI	135-139
<i>Saginidikov Maxset Djubaktanovich</i> CONSTITUTIONAL AND LEGAL ESSENCE OF COOPERATION BETWEEN COUNCILS OF PEOPLE'S DEPUTIES AND CIVIL SOCIETY INSTITUTIONS	140-147
<i>Rajabov Umrbek Ravshanbekovich</i> OILA-TURMUSH MUNOSABATLARI DOIRASIDAGI JINOYATLARNI BARTARAF ETISHDA PROFILAKTIKA INSPEKTORLARI FAOLIYATINING KRIMINOLOGIK MEKANIZMLARI	148-152
<i>Bekov Ixtiyor Rustamovich</i> KONSTITUTSIYAVIY ODIL SUDLOVNI ILM VA TA'LIM BILAN UYG'UN RIVOJLANTIRISH MASALALARI	153-157
<i>Хайдарова Хилола Анваровна</i> МЕЖДУНАРОДНЫЕ ИНИЦИАТИВЫ РЕСПУБЛИКА УЗБЕКИСТАН И ИХ ЗНАЧЕНИЕ ДЛЯ ГЛОБАЛЬНОГО ДИАЛОГА	158-164

<i>Ahmedov Islom Baxtiyor o'g'li</i> ICHKI ISHLAR ORGANLARIDA RAQOBATBARDOSH PROFESSIONAL VA ZAMONAVIY KADRLARNI TAYYORLASH: MAQSAD VA VAZIFALAR	165-168
<i>Fayzulloev Shohijaxon Jobirovich</i> JAHON SAVDO TASHKILOTIGA A'ZOLIK BOSQICHIDA SHAFFOFLIKNI TA'MINLASH MASALALARI	169-176
<i>Turgunboeva Mamura</i> SOME ISSUES OF COPYRIGHT PROTECTION ON THE INSTAGRAM SOCIAL NETWORK	177-181
<i>Mamataliyeva Shahnoza Xushmamat qizi</i> JINOYAT PROTSESSIDA XAVFSIZLIK CHORALARI QO'LLASH JARAYONIDA ISBOT QILISHNING O'ZIGA XOS JIHATLARI	182-192
<i>Shokirova-Inomjonova Mashhuraxon G'ayratjon qizi</i> IJTIMOIY SOHA TUSHUNCHASINING NAZARIY-HUQUQIY TAHLILI	193-196
<i>Turayeva Dildora Iskandarovna</i> ICHKI ISHLAR ORGANLARINING JAMOAT XAVFSIZLIGIGA OID FAOLIYATINI AXBOROTLAR BILAN TA'MINLASHNING TURLARI, SHAKLLARI VA BUGUNGI KUNDAGI HOLATI	197-206
<i>Абдужаппоров Шахбоз Музаффар ўғли</i> ПРАВОВЫЕ И ОРГАНИЗАЦИОННЫЕ ПРОБЛЕМЫ РАССЛЕДОВАНИЯ КИБЕРПРЕСТУПЛЕНИЙ	207-215
<i>To'rabayeva Ziyoda Yakubovna</i> O'ZBEKISTON RESPUBLIKASIDA VOYAGA YETMAGANLARNI JINOIY JAVOBGARLIK VA JAZODAN OZOD QILISHGA DOIR QONUNCHILIKNI TAKOMILLASHTIRISH	216-227
<i>Abdusamiyeva Dilrabo Abduvaxob kizi</i> THE ROLE OF THE PENITENTIARY SYSTEM IN THE RESOCIALIZATION OF PERSONS RELEASED FROM PENAL INSTITUTIONS	228-233
<i>Bekmirzayeva Umida</i> DAVLAT ISHTIROKIDAGI AKSIYADORLIK JAMIYATLARI KUZATUV KENGASHLARIDA SUN'IY INTELLEKTNI A'ZO-MASLAHATCHI SIFATIDA JORIY ETISHNING HUQUQIY ASOSLARI VA ISTIQBOLLARI	234-237
<i>Суннатиллаева Сарвиноз</i> НАДЛЕЖАЩАЯ ПРАВОВАЯ ПРОЦЕДУРА В ПРОИЗВОДСТВАХ ПО ДЕЛАМ О КОНКУРЕНЦИИ В ЕВРОПЕЙСКОМ СОЮЗЕ И УЗБЕКИСТАНЕ	238-244
<i>Mardonova Gulsanam Bahodir qizi</i> GIYOHVANDLIK VOSITALARINING VIRTUAL OLAMDA SOTILISHI, NARX SHAKLLANISHI, HUQUQIY BAHOLASH VA EKSPERTIZA MUAMMOLARI	245-252
<i>Isoqov Habibilla Jakparaliyevich</i> PUL YUVISHGA QARSHI KURASHISH SOHASIDAGI XALQARO VA MINTAQAVIY TASHKIOTLAR, ULARNING FUNKSIYA VA VAZIFALARI	253-261
<i>Хван Леонид Борисович, Гулимова Зилола Шухратовна</i> ЦИФРОВИЗАЦИЯ АДМИНИСТРАТИВНОГО СУДОПРОИЗВОДСТВА В РЕСПУБЛИКЕ УЗБЕКИСТАН: ЭТАПЫ ФОРМИРОВАНИЯ И НАПРАВЛЕНИЯ РАЗВИТИЯ	262-268
<i>Kdirbaeva Altinay Maksetbaevna</i> O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI ICHKI ISHLAR ORGANLARIDA XOTIN-QIZ XODIMLAR FAOLIYATIDA XIZMAT INTIZOMI: MUAMMOLAR VA YECHIMLAR	269-275

<i>Zinelbaev Baxitjan Qublan o'g'li</i> YO'L HARAKATI XAVFSIZLIGINI TA'MINLASHDA MA'MURIY-HUQUQIY MEKANIZMLARNI RIVOJLANTIRISHNING DOLZARB MASALALARI (O'ZBEKISTON TAJRIBASI)	276-281
<i>Xo'jayeva Malohatxon Fozilxo'ja qizi</i> MA'MURIY Hujjatni tushunish va qo'llashning o'ziga xos xususiyatlari	282-286
<i>Toshkanov Nurbek Bahriddinovich</i> OLIY TA'LIM MUASSASALARI – TADBIRKORLIK SUBYEKTI SIFATIDA	287-295
13.00.00 – PEDAGOGIKA FANLARI	
<i>Rustamov Ilkhom Tursunovich</i> DIDACTIC POTENTIAL OF THE LINGUOPRAGMATIC APPROACH IN TEACHING SMALL-GENRE TEXTS	296-300
<i>Kaypnazarov Srajatdin Gayratdinovich</i> «ELEKTR BO'LIMI» BO'YICHA RAQAMLI TA'LIM MUHITINI YARATISH: QORAQALPOG'ISTON MAKTABLARI MISOLIDA.....	301-307
<i>Bozorov Zokir, Axtamaliyev Shamshod, Karimov Dilshod, To'rayeva Lobar</i> VEKTORLAR ALGEBRASINING ELEMENTAR MASALALAR YECHISHGA TATBIQI	308-315
<i>Abduraxmonova Tuxtapashsha Rustamovna</i> IONLI POLIMERLANISH REAKSIYASINI O'QITISHDA 3D VA VIRTUAL TEKNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH	316-322
<i>Yaxshilikova Nargiza</i> BLENDED LEARNING STRATEGY IN TEACHING ENGLISH	323-327

Received: 30 January 2026
Accepted: 15 February 2026
Published: 28 February 2026

Article / Original Paper

TRANSBOUNDARY RESPONSIBILITY AND “COMMON BUT DIFFERENTIATED RESPONSIBILITY” PROBLEMS IN ENSURING INTERNATIONAL ENVIRONMENTAL JUSTICE

Akhmedov Khamdam Alikulovich

Associate Professor

National Pedagogical University of Uzbekistan named after Nizami

E-mail: xamdamaxmedov0@gmail.com

Abstract. The article analyzes urgent problems of ensuring international environmental justice in the context of global ecological crisis, principles of transboundary responsibility, and theoretical-philosophical foundations of the «common but differentiated responsibility» principle. The research substantiates the necessity of forming fair mechanisms for distributing responsibility between developed and developing countries. The author reveals the essence of each state and society's responsibility in ensuring the common future of humanity and the biosphere based on modern ecohumanistic approaches.

Keywords: environmental justice, transboundary responsibility, common responsibility, differentiated responsibility, sustainable development, environmental protection, global ecology, climate change, international cooperation, ecohumanism.

XALQARO EKOLOGIK ADOLATNI TA'MINLASHDA TRANSCHEGARAVIY MAS'ULIYAT, “UMUMIY VA DIFFERENSIALLASHGAN JAVOBGARLIK” MUAMMOLARI

Axmedov Xamdam Alikulovich

Nizomiy nomidagi O'zbekiston milliy pedagogika universiteti dotsenti

Annotatsiya. Maqolada global ekologik inqiroz sharoitida xalqaro ekologik adolatni ta'minlashning dolzarb masalalari, transchegaraviy mas'uliyat tamoyillari hamda «umumiy va differensiallashgan javobgarlik» prinsipining nazariy-falsafiy asoslari tahlil qilinadi. Tadqiqotda rivojlangan va rivojlanayotgan mamlakatlar o'rtasidagi mas'uliyat taqsimlanishining adolatli mexanizmlarini shakllantirish zarurati asoslanadi. Muallif zamonaviy ekogumanistik yondashuvlar asosida insoniyat va biosfera tizimining mushtarak kelajagini ta'minlashda har bir davlat va jamiyat mas'uliyatining mohiyati ochib beriladi.

Kalit so'zlar: ekologik adolat, transchegaraviy mas'uliyat, umumiy javobgarlik, differensiallashgan javobgarlik, barqaror rivojlanish, atrof-muhit muhofazasi, global ekologiya, iqlim o'zgarishi, xalqaro hamkorlik, ekogumanizm.

DOI: <https://doi.org/10.47390/SPR1342V6SI2Y2026N11>

Kirish. XXI asr insoniyatni ekologik inqirozning chuqur ildizlariga qarab turgan global tahdidlar bilan yuzma-yuz keltirdi. Iqlim o'zgarishi, bioxilma-xillikning yo'qolishi, atmosfera va gidrosferaning ifloslanishi kabi muammolar milliy chegaralardan oshib, butun insoniyat va biosferaning barqaror mavjudligini xavf ostiga qo'ydi. Bu sharoitda xalqaro ekologik adolatni ta'minlash, transchegaraviy mas'uliyat tamoyillarini amalga oshirish hamda “umumiy va differensiallashgan javobgarlik” prinsipini to'g'ri talqin qilish dolzarb ilmiy-nazariy va amaliy ahamiyat kasb etmoqda.

Zamonaviy ekofalsafiy tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, ekologik muammolar bir vaqtning o'zida tabiiy-biologik, ijtimoiy-iqtisodiy va aksiologik xarakterga ega. Zero, atrof-muhitga yetkazilgan zarar, birinchi navbatda, insonning tabiatga nisbatan qarashlari, qadriyatlar tizimi va ijtimoiy-iqtisodiy tuzilmalar bilan belgilanadi. Shuning uchun global ekologik adolatni ta'minlash masalasi nafaqat texnik va iqtisodiy, balki chuqur falsafiy-etik muammodir.

Mavzuga oid adabiyotlarning tahlili. Ekologik adolat va transchegaraviy mas'uliyat masalalari xalqaro ilmiy muhitda keng muhokama qilingan. Ekologik inqiroz global xarakterga ega ekanligi to'g'risida L.R. Braun ta'kidlaydi: "Zamonaviy jamiyatni barqaror asoslarga o'tkazish, insoniyat uchun tinchlik yo'li bilan yashashning zaruriy shartidir" [1]. Muallif ekologik barqarorlikni ta'minlamasdan, ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishni ta'minlash mumkin emasligini asoslaydi.

B. Kommoner o'z tadqiqotlarida texnologik taraqqiyotning ekologik oqibatlarini tahlil qilgan holda, tabiat, inson va texnologiya o'rtasidagi munosabatlarning yangi paradigmasini ishlab chiqishni taklif etadi: "Yopiq iloq – tabiat, inson va texnologiya tizimi faqat ularning mushtarak muvozanatida barqarorlikka erishishi mumkin" [2]. Bu yondashuv global mas'uliyat tamoyiliga nazariy asos yaratadi.

Osiyo ma'naviy an'alaridagi ekologik etika resurslari borasida Dj.B. Kallikot quyidagilarni ta'kidlaydi: "Sharq falsafiy an'alarida inson va tabiat o'rtasidagi garmonik munosabatlarning chuqur tushunchalarini o'zida mujassam etgan" [3]. Bu fikr xalqaro ekologik adolatni ta'minlashda turli madaniy qadriyatlar integratsiyasining ahamiyatini ko'rsatadi.

Ekologik adolat masalasiga ijtimoiy-falsafiy yondashuvda, M. Kastells zamonaviy tarmoqli jamiyat sharoitida global axborot almashinuvi va ekologik ongni shakllantirishning o'zaro aloqadorligini ochib beradi: "Tarmoq jamiyati global ekologik muammolarni hal etishda yangi hamkorlik shakllarini yaratadi" [4]. Bu yondashuv ekologik ma'lumot shaffofligi va jamoatchilik ishtirokining ahamiyatini ko'rsatadi.

Atrof-muhitni himoya qilish bo'yicha amaliy qo'llanmalarda R. Kaplan ta'kidlaydiki: "Har bir inson o'z sayyoramizni muhofaza qilishda faol rol o'ynashi kerak" [5]. Bu fikr jamoatchilik mas'uliyati va ekologik faollikning ahamiyatini ko'rsatadi.

Kelajak avlodlarning hayot sifatini ta'minlash borasida Mustaqil komissiya hisobotida qayd etilishicha: "Kelgusi o'n yilliklarni yashashga arzigulik hayotni ta'minlash – zamonaviy avlodning asosiy vazifasidir" [6]. Bu xulosa avlodlararo adolat tamoyilining ahamiyatini asoslaydi.

I.E. Kohen o'z tadqiqotida global aholi o'sishi va ekologik resurslar muammosiga to'xtalib, planetaning sig'im qobiliyatini hisobga olgan holda adolatli resurslar taqsimlanishini ta'minlash zarurligini ta'kidlaydi: "Er qancha odamni bardosh bera oladi, degan savol nafaqat biologik, balki ijtimoiy adolat masalasidir" [7].

Xalqaro hamkorlik va ekologik siyosat transformatsiyalari borasida muhim tadqiqotlar olib borilgan. O'zbekistonlik olim E.M. Usmanov globallashuv jarayonida ekologik siyosatning filosofik-metodologik jihatlarini tahlil qilgan [8]. Muallif xalqaro ekologik hamkorlikning zamonaviy shakllari va ular samaradorligini oshirish yo'llarini asoslagan.

Ekologik madaniyat va ongni shakllantirish masalalari U.G'. Saidova tomonidan tarixiy rivojlanish kontekstida o'rganilgan [9]. Tadqiqotda ekologik qadriyatlarning shakllanish bosqichlari va ularning zamonaviy jamiyatdagi ahamiyati ko'rsatilgan.

O'zbekistonda ekologik muammolarning ijtimoiy-falsafiy tahlili A.K. Berdimuratova tomonidan amalga oshirilgan [10]. Muallif Orol havzasi fojiasi misolida ekologik inqirozning ijtimoiy, iqtisodiy va ma'naviy oqibatlarini chuqur tahlil qilgan.

Tahlil va natijalar. Xalqaro ekologik adolatning nazariy asoslari zamonaviy sharoitda qayta ko'rib chiqilishi zarur. An'anaviy yondashuvlarda ekologik adolat asosan milliy chegaralar doirasida ko'rib chiqilgan bo'lsa, globallashuv jarayonlari bu tushunchani kengaytirishni taqozo etadi. Ekologik adolat endi nafaqat bir davlat doirasida, balki butun insoniyat va kelajak avlodlar nisbatida ham qo'llanilishi kerak.

Transchegaraviy mas'uliyat tamoyili shundan iboratki, bir davlat hududida amalga oshirilgan faoliyat boshqa davlatlar yoki global ekotizimga salbiy ta'sir ko'rsatgan taqdirda, zarar yetkazuvchi tomon to'liq javobgar bo'lishi kerak. Biroq, amaliyotda bu prinsipning amalga oshirilishi qator qiyinchiliklarga duch keladi. Birinchidan, ekologik zararining manbaini aniq aniqlash qiyin. Ikkinchidan, zararining miqdoriy va sifat jihatdan baholash murakkab. Uchinchidan, xalqaro huquqiy mexanizmlarning majburiy kuchi cheklangan.

"Umumiy va differensiallashgan javobgarlik" prinsipi 1992-yildagi Rio-de-Janeyro Konferensiyasida qabul qilingan ekologik adolatning asosiy tamoyillaridan biridir. Bu prinsip ikki asosiy elementni o'z ichiga oladi: birinchidan, barcha davlatlar global ekologik muammolarni hal etishda umumiy mas'uliyatga ega; ikkinchidan, bu mas'uliyat har bir davlatning rivojlanganlik darajasi, tarixiy hissasi va imkoniyatlariga qarab differensiallashtiriladi.

Bu prinsipning falsafiy asosi adolat, tenglik va insofparvarlik qadriyatlariga asoslanadi. Rivojlangan mamlakatlar sanoatlashuv jarayonida atmosferaga asosiy parnik gazlarini chiqargan va ekologik inqirozga eng katta hissa qo'shgan. Shu sababli, ular ekologik adolat nuqtai nazaridan ko'proq mas'uliyat yuklashi va rivojlanayotgan mamlakatlarga moliyaviy va texnologik yordam ko'rsatishi kerak.

Rivojlanayotgan mamlakatlarning holati esa murakkabdir. Ular bir tomondan kambag'allikni bartaraf etish va iqtisodiy o'sishni ta'minlash zaruriyati bilan, ikkinchi tomondan ekologik barqarorlikni saqlash mas'uliyati bilan yuzma-yuz turibdilar. Bu vaziyatda xalqaro hamjamiyat tomonidan adolatli yondashuv zarur – rivojlanayotgan mamlakatlarga barqaror texnologiyalarga o'tishda yordam ko'rsatish va ularning rivojlanish huquqini tan olish.

Ekogumanistik yondashuv nuqtai nazaridan qaraganda, ekologik adolat inson va tabiat o'rtasidagi garmonik munosabatlarni qayta tiklashni taqozo etadi. Inson tabiatdan ustun emas, balki uning ajralmas qismi sifatida o'z faoliyatida biosferaning qonuniyatlarini hisobga olishi shart. Bu esa antropotsentrik dunyoqarashdan biotsentrik yoki ekotsentrik dunyoqarashga o'tishni anglatadi.

Zamonaviy texnologik rivojlanish ekologik muammolarni hal etishda yangi imkoniyatlar yaratmoqda. Qayta tiklanuvchi energiya manbalari, "yashil" texnologiyalar, iqtisodiyotning aylanma modeli kabi innovatsiyalar ekologik yukni kamaytirish va barqaror rivojlanishga o'tishda muhim rol o'ynaydi. Biroq, bu texnologiyalarga keng miqyosda kirish imkoniyatining tengsizligi yangi shakldagi ekologik adolatsizliklarni keltirib chiqarmoqda.

Iqlim o'zgarishi masalasi xalqaro ekologik adolatning eng dolzarb jihatlaridan biridir. Parnik gazlari emissiyasining asosiy qismini rivojlangan mamlakatlar chiqargan bo'lsa-da, iqlim o'zgarishining eng og'ir oqibatlarini kambag'al va rivojlanayotgan mamlakatlar

tortmoqda. Dengiz sathining ko'tarilishi, qurg'oqchilik, ekstremal ob-havo hodisalari birinchi navbatda eng zaif qatlamlarga zarar yetkazmoqda. Bu vaziyat xalqaro iqlim siyosatida adolat prinsiplarini qat'iy qo'llashni taqozo etadi.

Bioxilma-xillikni saqlash masalasida ham ekologik adolat muhim rol o'ynaydi. Jahon biologik resurslarining asosiy qismi rivojlanayotgan tropik mamlakatlarda joylashgan. Biroq, bu resurslardan tijorat maqsadida rivojlangan mamlakatlar korporatsiyalari foydalanmoqda. «Biologik qurollanish» deb ataluvchi jarayon – genetik resurslarni patentlash va ixtiyoriga olish – yangi turdagi ekologik adolatsizlikni keltirib chiqarmoqda. Shu sababli, biologik resurslardan foydalanishda adolatli mexanizmlarni yaratish zarur.

Ekologik ma'lumot shaffofligi va jamoatchilik ishtirokini ta'minlash ham ekologik adolatning muhim jihatidir. Atrof-muhit holati haqida to'liq va ishonchli axborotga ega bo'lish, ekologik qarorlar qabul qilishda ishtirok etish huquqi barcha xalqlarga tegishlidir. Biroq, ko'pgina hollarda bu huquqlar amalda cheklangan, ayniqsa avtoritar tuzumga ega mamlakatlarda.

O'zbekiston kabi rivojlanayotgan mamlakatlar uchun ekologik adolat masalasi alohida dolzarbdir. Orol dengizi fojiasi, suv resurslari tanqisligi, tuproqning degradatsiyasi kabi muammolar mamlakatning ekologik xavfsizligiga jiddiy tahdid solmoqda. Bu muammolarning ko'pchiligi sobiq ittifoq davrida qabul qilingan noto'g'ri qarorlarning oqibatidir. Shu sababli, xalqaro hamjamiyat tomonidan yordam ko'rsatish va tarixiy mas'uliyatni tan olish zarur.

Kelajakka qaraganda, xalqaro ekologik adolatni ta'minlash uchun qator muhim qadamlar zarur. Birinchidan, xalqaro ekologik huquq tizimini mustahkamlash va unga majburiy xarakter berish kerak. Ikkinchidan, rivojlangan mamlakatlar tomonidan rivojlanayotgan mamlakatlarga real moliyaviy va texnologik yordam ajratish zarur. Uchinchidan, ekologik ma'lumot va texnologiyalar almashinuvini osonlashtirish kerak. To'rtinchidan, jamoatchilik ishtirokini ta'minlash va ekologik ongni oshirish bo'yicha global dasturlar ishlab chiqish lozim.

Xulosa va takliflar. Xalqaro ekologik adolatni ta'minlash va transchegaraviy mas'uliyat prinsiplarini amalga oshirish zamonaviy insoniyat oldidagi eng muhim vazifalardan biridir. «Umumiy va differensiallashgan javobgarlik» prinsipi ekologik adolatning nazariy asosini tashkil etadi va barcha davlatlarning global ekologik muammolarni hal etishda ishtirok etishi zaruratini ko'rsatadi.

Tadqiqot natijalaridan kelib chiqib, quyidagi xulosalarga kelish mumkin:

Birinchidan, ekologik adolat tushunchasi kengaytirilishi va nafaqat zamonaviy, balki kelajak avlodlar manfaatlari ham hisobga olingan holda qo'llanilishi zarur. Avlodlararo adolat prinsipi ekologik siyosatning asosiga qo'yilishi kerak.

Ikkinchidan, transchegaraviy mas'uliyat mexanizmlarini ishlab chiqishda xalqaro huquqiy asoslarni mustahkamlash va ularni amalga oshirish imkoniyatlarini kengaytirish talab etiladi. Ekologik zarar yetkazilganda kompensatsiya to'lash tizimi aniq me'yorlarga ega bo'lishi lozim.

Uchinchidan, rivojlangan va rivojlanayotgan mamlakatlar o'rtasida texnologiya va moliyaviy resurslar transferi samarali mexanizmlarini yaratish zarur. Bu borada «yashil iqlim fondi» kabi xalqaro moliyaviy institutlarning faoliyatini kuchaytirish lozim.

To'rtinchidan, ekologik ma'lumot shaffofligi va jamoatchilik ishtirokini ta'minlash bo'yicha xalqaro standartlarni ishlab chiqish va amalga oshirish kerak. Ekologik qarorlar qabul qilishda barcha manfaatdor tomonlarning ishtiroki ta'minlanishi shart.

Beshinchidan, ekologik ong va madaniyatni oshirish bo'yicha global ta'lim dasturlarini ishlab chiqish zarur. Ekogumanistik qadriyatlarni shakllantirish barcha darajadagi ta'lim tizimiga integratsiya qilinmog'i lozim.

Oltinchidan, iqlim o'zgarishi bilan kurashishda rivojlangan mamlakatlarning tarixiy mas'uliyatini rasman tan olish va buni amaliy kompensatsiya dasturlariga aylantirish kerak.

Yettinchidan, bioxilma-xillikni saqlash va genetik resurslardan foydalanishda adolatli taqsimlash prinsiplarini qat'iy qo'llash zarur. Biologik resurslar joylashgan davlatlar va ulardan foydalanuvchi korporatsiyalar o'rtasida adolatli shartnomalar tuzilishi kerak.

Adabiyotlar/Литература/References:

1. Brown L.R. Building a sustainable society. – New York: Norton, 1981. – 433 p.
2. Commoner B. The Closing Circle. Nature, Man and Technology. – New York: Knopf, 1971. – 326 p.
3. Callicott J.B. Conceptual resources for environmental ethics in Asian traditions of thought: A propaedeutics // Philosophy East and West. – 1987. – Vol. 37, №2. – P. 115-130.
4. Castells M. The rise of the network society. – Oxford; Maiden, MA: Blackwell Publishers, 1996. – 594 p.
5. Caplan R. Our earth, ourselves: The action-oriented guide to help you protect and preserve our planet. – New York: Bantam Books, 1990. – 340 p.
6. Caring for the future: Making the next decades provide a life worth living: Report of the Independent Commission on population and quality of life. – Oxford; New York: Oxford University Press, 1996. – 359 p.
7. Cohen J.E. How many people can the earth support? – New York: Norton, 1995. – 532 p.
8. Усманов Э.М. Социально-философский анализ глобализации экологической политики: Докторлик диссертацияси. – Тошкент: Ўзбекистон Миллий Университети, 2007.
9. Саидова У.Ф. Экологик маданият тарихи ва унинг ривожланиш босқичлари: Фалсафа фанлари номзоди диссертацияси. – Тошкент: Ўзбекистон Миллий Университети, 2006.
10. Бердимуратова А.К. Философско-методологические проблемы современной экологической ситуации (на материалах Приаралья): Докторлик диссертацияси. – Тошкент, 1999.

SCIENCEPROBLEMS.UZ

IJTIMOYIY-GUMANITAR FANLARNING DOLZARB MUAMMOLARI

№ 5/2 (6) – 2025

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО- ГУМАНИТАРНЫХ НАУК

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

“Ijtimoiy-gumanitar fanlarning dolzarb muammolari” elektron jurnali 2020-yil 6-avgust kuni 1368-sonli guvohnoma bilan davlat ro'yxatiga olingan.

Muassis: “SCIENCEPROBLEMS TEAM”
mas'uliyati cheklangan jamiyati

Tahririyat manzili:

100070. Toshkent shahri, Yakkasaroy tumani, Kichik Beshyog'och ko'chasi, 70/10-uy. Elektron manzil:

scienceproblems.uz@gmail.com

Bog'lanish uchun telefon:

(99) 602-09-84 (telegram).